

LAURA HOLLSTEN

Yöllä ei ole isäntää

Orjien oma aika varhaismodernin Karibian sokeriplantaaseilla

Karibian sokeriplantaaseilla afrikkalaiset orjat tekivät töitä auringonnoususta auringonlaskuun. Vapaa-aikaa vietettiin sunnuntaisin, iltaisin ja öisin. Sen sijaan, että orjat olisivat levänneet vapaa-aikanaan, he käyttivät hyväkseen mahdollisuutta elää omaa elämäänsä, johon kuului puutarhapalstojen viljely, sunnuntaimarkkinat, tanssit ja uskonnolliset menot. Oma aika tarjosi orjille tilaisuuden harjoittaa itsenäistä kaupankäyntiä ja kehittää omaa kulttuuriaan.

■ Karibian historiaa leimaa orjuus, ehkä suuremmassa määrin kuin minkään muu alueen historiaa. Karibian sokeriplantaasitalouden merkitystä varhaismodernille maailmantaloudelle on vaikea liioitella – 1600-luvulla alkunsa saanut plantaasijärjestelmä oli pohjoisen Atlantin alueella vaurautta tuottava dynamo.¹ Afrikkalaisia orjia alettiin tuoda Karibian saarille jo 1500-luvulla, mutta tuonti kasvoi 1640-luvun Barbadoselta alkaneen sokerivallankumouksen jälkeen ja saavutti huippunsa 1700-luvun lopulla.² Tuontia kasvattivat orjien korkeat kuolleisuusluvut. Karibian saarilla oli vuonna 1700 noin 115 000 afrikkalaista syntyperää olevaa ihmistä. Vaikka seuraavan seitsemänkym-

1. Richard Drayton (2002) 'The Collaboration of Labour' teoksessa A.G. Hopkins (toim.) *Globalization in World History*, London: Pimlico, 99–100. Joseph Inikori on todennut, että afrikkalaisten orjien työvoima mahdollisti Atlantin alueen kaupan kasvun. Tämä puolestaan myötävaikutti Englannin teollistumiseen. C.L.R. Jamesin mukaan orjakaupan ja plantaasituotteiden tuoma varallisuus mahdollisti Ranskan teollistumisen. Ks. Joseph Inikori, (2002) *Africans and the Industrial Revolution in England. A Study in International Trade and Development*, Cambridge: Cambridge University Press ja C.L.R. James (1991) 'French Capitalism and Caribbean Slavery' teoksessa Hilary Beckles & Verene Shepherd (toim.) *Caribbean Slave Society*, New York: The News Press, 130–135.

2. Ennen 1600-luvun puoltaväliä Uuden maailman tärkein sokerintuotantoalue oli Brasilian Pernambuco.

menen vuoden aikana Afrikasta tuotiin melkein miljoona ihmistä, väkiluku kasvoi vain 315 000 henkilöllä korkean kuolleisuuden vuoksi.³ Usein orjat olivat sairaita ja matkan uuvuttamia jo Karibialle tullessaan.⁴ Silti niitä afrikkalaisia, jotka saapuivat Länsi-Intiaan, voidaan Kenneth Kiplen mukaan luonnehtia eräänlaiseksi "immunologiseksi eliitiksi" – olivathan he ensin eläneet yhdessä maailman haasteellisimmista terveysympäristöistä Länsi-Afrikassa ja selvinneet vaarallisesta laivamatkasta Atlantin yli.⁵ Vaikein vaihe oli kuitenkin edessä, sillä elämä Karibian sokeriplantaaseilla oli kovaa. Raskas työ, aliravitsemus ja julma kohtelu johtivat sairauksiin, uupumukseen ja ennenaikaiseen kuolemaan.

Vaikka sosiaalishistorioitsijat ovat kartoittaneet karibialaisten orjien työtä, vapaa-aikaa ja terveydentilaa, ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole erikseen huomioitu oman ajan, levon ja unen merkitystä karibialaisten orjien elämässä.⁶ Työ ja lepo kuuluvat olennaisesti käsitykseen ajasta, joka on osa yhteisön kulttuuria ja maailmankuvaa.⁷ Kah-

3. John Thornton (1998) *Africa and the Africans in the Making of the Atlantic World, 1400–1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 319; Philip Curtin (1971) 'The Atlantic Slave Trade 1600–1800', *History of West Africa*, London: Longmans, 52–64, 88–89, 119; Robin Blackburn (1998) *The Making of New World Slavery*, London: Verso, 294.

4. Tunnettu kuvaus matkasta Afrikasta Barbadoselle orjalaivassa löytyy teoksessa Olaudah Equiano (1789) *The interesting narrative of the life of Olaudah Equiano, or Gustavus Vassa, the African. Written by himself* I, London, 75–80.

5. Kenneth Kiple (1984) *The Caribbean Slave: A Biological History*, Cambridge: Cambridge University Press, 13.

6. Esim. Richard Sheridan (1974) *Sugar and Slavery: an Economic History of the British West Indies*, Barbados: Caribbean University Press; Gabriel Debien (1974) *Les esclaves aux Antilles Françaises (XVII–XVIII siècles)*, Basse-Terre: Société d'histoire de la Guadeloupe, Fort-de France: Société d'histoire de la Martinique; Barry W. Highman (1984) *Slave Populations of the British Caribbean 1807–1834*, Baltimore: Johns Hopkins University Press; Hilary Beckles (1989) *Natural Rebels: A Social History of Enslaved Black Women in Barbados*, New Brunswick: Rutgers University Press; Brian L. Moore, Barry W. Highman, Carl Campbell & Patrick Bryan (2001) *Slavery, Freedom and Gender: The Dynamics of Caribbean Society*, Kingston: University of the West Indies Press.

7. Mechal Sobel on tutkiessaan Englannista tulleiden siirtolaisten ja afrikkalaisten orjien suhdetta aikaan ja

den kulttuurin kohdatessa maailmakuva ja sen myötä aikakäsitys voivat muuttua. Eurooppalaiset sokerinviljelijät ja afrikkalaiset orjat kohtasivat tilanteessa, jossa molemmat osapuolet olivat uudenaikaisessa asemassa. Sokerintuotanto vaati ”proto-teollisen” luonteensa vuoksi tiukempaa aikataulua kuin mihin kumpikaan osapuoli oli aikaisemmin tottunut. Kun eurooppalaiset kontrolloivat orjien aikataulua päiväsaikaan, orjat piilotivat osan kulttuuristaan, taidoistaan ja älykkyydestään ja ottivat ne käyttöön vasta öisin.⁸ Kuten Roger Ekirch on todennut, yö mullistaa päivisin vallitsevan sosiaalisen maiseman.⁹ Työn ja monille kurjuuden täyttämä päivä muuttui silloin mahdollisuuksien yöksi. Syrjäytyneille, varkaille ja köyhille sekä päivisin kovaa työtä tekeville orjille auringonlasku merkitsi vapautta.

Tarkastelen tässä artikkelissa orjien ajankäyttöä heidän jokapäiväisessä elämässään. Mitkä olivat mahdollisuudet viettää omaa aikaa, levätä ja nukkua? Minkälaiseksi orjien suhde aikaan muodostui? Käytän lähteinä 1600- ja 1700-luvun Karibian englantilaisista ja ranskalaisista sokerisaarista kertovia aikalaiskuvauksia, kuten matkakertomuksia, kirjeitä, historiallisia ja lääketieteellisiä teoksia.¹⁰

Matkakirjallisuuden, lähetykskirjallisuuden ja luonnontieteellisten teosten rajat olivat 1600- ja 1700-luvulla häilyviä, ja useimmissa teoksissa esiintyy aineksia näistä kaikista. Afrikkalaiset orjat ja heidän tapansa kiinnostivat Länsi-Intian matkoistaan kirjoittaneita henkilöitä, joista useimmat olivat lääkäreitä ja lähetyssaarnaajia. Orjista ja heidän elämästään Karibian plantaaseilla löytyy näin ollen tietoa, mutta se perustuu toisen käden lähteisiin, kuten tieto historian marginaalisista ryhmistä yleensä. Orjien oma ääni kuuluu vain ani harvoin, ja siksi orjien elämään tutustutaan useimmiten valkoihoisten eurooppalaisten jättämien lähteiden välityksellä. Tämän vuoksi eurooppalaiset ja heidän näkökulmansa tulevat esille tässä artikkelissa. He ovat läsnä myös siksi, että orjien asema plantaasiyhteiskunnassa määrittyi suhteessa valkoihoisiin omistajiin.

Vaikka omistajat olivat tekemisissä orjien kanssa etupäässä näiden työaikana, lähteis-

sä esiintyvät kuvaukset eivät rajoitu orjien kontrolloituun työaikaan, koska kirjoittajia leimaava etnografinen mielenkiinto kohdistui myös orjien arkielämään. On silti muistettava, että afrikkalais-karibialaiset orjayhteisöt todennäköisesti salasivat suuren osan elämästään eurooppalaisilta. Tähän salattuun alueeseen kuulunee suuri osa heidän vapaa-ajastaan, levostaan, unestaan ja varsinkin kaikesta siitä, mitä trinidadilaissyntyinen kirjailija V. S. Naipaul on kutsunut ”yön kuningaskunniksi”. Kyseessä on auringonlaskun jälkeinen aika, jossa vallitsevat eri säännöt kuin päivällä ja jossa orjat ovat kuninkaita.¹¹ Tämä artikkeli on yritystä lähestyä marginaalisen ryhmän kätkeyttä historiaa.¹²

Orjatyötä aamusta iltaan

Orjat tulivat Karibian sokerisaarille eri puolilta Länsi-Afrikkaa ja edustivat useita etnisiä ryhmiä. Pääosa oli alueilta, jotka nykyään kuuluvat Liberiaan, Ghanaan, Togoan, Beniniin, Angolaan ja läntiseen Nigeriaan.¹³

työhön 1700-luvun Virginiassa hahmottanut aikakäsitystä maailmankuva-käsitteen avulla. Ks. Mechal Sobel (1987) *The World They Made Together: Black and White Values in Eighteenth Century Virginia*, Princeton: Princeton University Press, 8.

8. Tämä koski esimerkiksi orjien eri plantaaseille ulottuvia ystävyys- että sukulaisverkostoja sekä varsinkin uskontoon ja magiaan liittyvää tietoa. Ks. James Walvin (2001) *Black Ivory: Slavery in the British Empire*, Oxford: Blackwell, 153.

9. A. Roger Ekirch (2006) *At Day's Close: A History of Night Time*, London: Phoenix, 227.

10. Tässä artikkelissa käsitellään englantilaista ja ranskalaista Karibiaa ja erityisesti Englannin Antiguaa, Barbadosia ja Jamaikaa, sekä ranskalaisia Martiniquen ja Saint Dominguen (Haiti vuodesta 1804) saaria. Sokerintuotanto suurine plantaaseineen leimasi 1650-luvulta lähtien Ranskan ja Englannin Karibian orjayhteiskuntia. Käsittelyn ulkopuolelle jäävät siksi Karibian suurimmat saaret, espanjalainen Hispaniolan toinen puolikas Santo Domingo ja Kuuba. Espanjan saarilla sokeri oli tuote muiden joukossa, tilat olivat pieniä, ja orjilla oli enemmän vapauksia.

11. V.S. Naipaul (1969) *The Loss of Eldorado: A History*, London: Andre Deutch, 251–257.

12. Pirjo Markkolan mukaan marginaalihistoriassa tutkitaan ulkopuolisia ja syrjittyjä ryhmiä, mutta myös perinteisen historiatieteen toisarvoisena pitämiä ilmiöitä. Ks. Jarmo Peltola & Pirjo Markkola (toim.) (1996) *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan*, Tampere: Vastapaino, 11–12. Vaikka syrjittyjä ryhmiä on viime vuosikymmeninä tutkittu paljon, yö on edelleen jäänyt historian marginaaliin.

13. Debien (1974) 39.

Afrikkalaiset kuljetettiin Atlantin yli Länsi-Intiaan ainoastaan yhtä tarkoitusta varten, elinikäiseen pakkotyöhön plantaaseilla. Afrikkalaisten orjien työpanos plantaasitaloudessa oli ratkaiseva, koska työvoimaa oli vaikea värvätä paikallisväestön ja eurooppalaisten parista, joskin eurooppalaisten sopimustyöläisten osuus plantaasien työvoimasta oli aluksi huomattava. Etenkin 1600-luvun toisella puoliskolla yleistyneen soke-rinviljelyn myötä yhä useampi plantaasinomistaja luotti afrikkalaiseen työvoimaan. Orjat tekivät sokeriruokopelloilla raskasta, monotonista työtä, johon kuuluivat istutus, kitkeminen, sokeriruo'on leikkaaminen ja puristaminen mehuksi. Sokeriplantaaseilla tarvittiin myös ammattitaitoisia orjia, esimerkiksi sokeriliuoksen keittäjiä, muurareja, seppiä ja timpureita. Lapsille, vanhuksille ja sairaille annettiin kevyempiä työtehtäviä, kuten sairaiden ja eläinten hoito. Lisäksi varakkaiden plantaasinomistajien kotitalouksissa löytyi monenlaisia tehtäviä keittiötöistä lastenhoitoon ja lakeijan töihin.

Sokeripelloilla orjat työskentelivät ankarasti ohjatuissa ryhmissä. Orjia on luonnehdittu maalaisproletariaatiksi, jonka mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä oli minimaalinen ja joka usein eli eristäytyneenä muusta yhteiskunnasta vailla etenemismahdollisuuksia. Sokerinvalmistus edusti yhtä esiteollisen ajan tehokkainta tuotantomenetelmää tiukkoine aikatauluineen ja vuorotöineen.¹⁴ Plantaasin tuotto riippui paljolti ajoituksesta. Korjattu sokeriruoko piti saada myllyyn puristettavaksi mahdollisimman pian, jottei arvokas raaka-aine kuivuisi, ja sokeriliuosta keitettiinkin korjuuaikana läpi yön. Valmiin sokerin, melassin ja rommin kuljetus niin plantaasilta satamaan kuin satamasta eteenpäin edellytti niin ikään aikataulussa pysymistä.¹⁵ Orjat olivat näin osa tehokasta järjestelmää, jonka tarkoituksena oli tuottaa mahdollisimman paljon sokeria Euroopan kasvaville markkinoille.

Orjat tekivät töitä auringonnoususta auringonlaskuun eli noin aamukuudesta ilta-kuuteen. Englannin omistamalla Jamaikalla orjat söivät aamiaista pellolla yhdeksältä ja pitivät puolentoista tai kahden tunnin ruokatunnin. Aikataulu ranskalaisilla saarilla oli

muuten samanlainen, mutta päiväjärjestykseen kuului joko varhain aamulla ennen töitä tai illalla pidettävä rukoushetki, koska protestanttien käytännöstä poiketen katolisen Ranskan saarilla pyrittiin kääntämään orjat kristinuskoon.¹⁶ Korjuuaikana, joka käsitti noin puolet vuodesta, tahti tiivistyi, ja sokeriliemen puristaminen ja keittäminen tapahtui kahdessa vuorossa keskipäivästä keskiyöhön ja puolelta öin seuraavaan keskipäivään.¹⁷ Vahvimmat orjat tekivät päivätyönsä lisäksi yötyötä jopa joka toinen yö, jolloin työpäivät venyivät 18-tuntisiksi. Yötyö huonossa valaistuksessa lisäsi onnettomuusriskiä. Jos orja nukahti sokerimyllyn ääreen, sormet saattoivat joutua rattaisiin, ja ainoa tapa pelastaa hänen henkensä oli hakata käsi poikki kirveellä, joka siksi kuuluikin työpisteen vakiokalustoon.¹⁸

Työjohtajat kohtelivat halutonta työvoimaa julmasti piiskatessaan sitä parempiin suorituksiin. Plantaasien omistajien ja orjien kesken vallitsi molemminpuolinen pelko: orjat pelkäsivät työnjohtajia, omistajat puolestaan orjakapinoita. Kapinamielen välttämiseksi orjia pyrittiin pitämään töissä siinä määrin, että väsymys estäisi kapinoinnin. Orjakapinoita kuitenkin esiintyi Karibialla koko orjuuden ajan.¹⁹

Pitkät työpäivät kuumassa ilmastossa veivät voimia. Sokerinvalmistukseen 1660-luvun Barbadosella tutustunut englantilainen hattukauppias Thomas Tryon valittaa, että jatkuva kiire, meteli ja kuumuus, sokeria

14. Sokeriplantaasitaloudesta kapitalismin esiasteena, ks. Blackburn (1998) 335 ja Philip Curtin (1990) *The Rise and Fall of the Plantation Complex: Essays in Atlantic History*, Cambridge: Cambridge University Press, 42–45, 117–119.

15. Blackburn (1998) 258–260, 333. Sokerinviljelyn maantieteellisistä edellytyksistä ja aikataulusta ks. Helmut Blume (1985) *Geography of the Sugar Cane*, Berlin: Verlag Dr. Albert Bartens, 28–40.

16. Jean-Baptiste Labat (1722) *Nouveau voyage aux isles de l'Amerique II*, Hague, 213–214.

17. Jean-Baptiste du Tertre (1667–71) *Histoire générale des Antilles habitées par les Francois 1667 II*, Paris, 515.

18. Ekirch (2006) 174; Frank Cundall (toim.) (1939) *Lady Nugent's Journal: Jamaica One Hundred and Thirty-eight Years Ago*, London, 86.

19. John H. Parry, Philip Sherlock & Anthony Maingot (1987) *A Short History of the West Indies*, London & Basingstoke: Macmillan, 70

keitettäessä yötä päivää, saivat ihmisen vi-haiseksi.²⁰ Barbadosella asuvan orjan lau-sumaksi väitetty kommentti kuvaa osuvasti, miten ihmiset, eläimet ja kasvit valjastettiin palvelemaan orastavaa kapitalistista maail-mantaloutta. Kommentin mukaan englantilainen ei ainoastaan pakottanut orjaa työs-kentelemään, vaan laittoi töihin myös he-vosen, aasin, puut, veden ja tuulen.²¹

Kovan hyödyntämisen seurauksena kaik-ki plantaasitaloudessa hyväksi käytetyt osa-puolet väsyivät. Orjat uupuivat, raskaan sokerimyllyn vetäminen tappoi härkiä ja hevosia, metsät hakattiin peltojen tieltä ja maa köyhtyi.²² Tästä huolimatta työ jatkui, maanantain aamuyöstä lauantai-iltaan aina uusien miesten, hevosten ja härkien voimin, kuten sokeriplantaasin töihin osallistunut Englannin sisällissotaa paennut rojalisti Richard Ligon on todennut.²³ Sokerisaarista kertovista teksteistä välittyy tunne, ettei in-tensiivinen sokerinviljely uuvuttanut ainoas-taan ihmisiä ja eläimiä, vaan myös maape-rää ja kokonaisia saaria. Englantilainen kä-vijä pohti, miten väestöä voitaisiin siirtää ”loppuun käytetyiltä” pienemmiltä sokeri-saarilta suuremmalle Jamaikalle, jossa vielä löytyi ravinteikasta maata.²⁴ Plantaasinomis-tajat kokivat stressiä ja murehtivat orjien kalleutta, korkeita veroja ja pieneneviä voit-toja.²⁵ Ligon, joka ei suinkaan itse tehnyt ruumiillista työtä, piti sokerinvalmistuspro-sessia vaivalloisena puuhana, joka uuvutti ja lannisti maailman hyväntuulisimmatkin ihmiset ja sai heidät kaipaamaan omaan ko-timaahansa lepäämään.²⁶

Orjat olivat viljelijöille merkittävä sijoitus, josta haluttiin ottaa kaikki irti. Ranskalainen lähetyssaarnaaja Isä Labat johti dominikaaniveljeskunnan omistamaa sokeriplantaasia Martiniquella ja osti itsekin orjia. Hänen mukaansa uusia orjia tuli öljytä, kylvettää ja syöttää, jotta nämä pysyisivät terveenä. Seitsemän tai kahdeksan tunnin kuluttua orjat voitiin panna kevyeen työhön, jotta he tot-tuisivat työn tekoon. Labat'n mukaan oli eduksi, jos joku kauemmin tilalla työsken-nellyt adoptoi tulokkaan, joka näin oppi plantaasin tavoille.²⁷ Tämä oli tärkeä sosia-lisaatiomuoto erityisesti vastikään Afrikasta tulleille miehille ja naisille, joilla ei aina ol-

'West Indian Village with Figures Dancing' Agostino Brunias. Bruniaksen työt antavat usein idealisoidun ja romantisoidun kuvan Karibian mustan väestön elämästä, mutta kuvaavat yksi-tyiskohtaisesti pukuja ja asusteita.

lut yhteistä kieltä isäntäväen sen paremmin kuin muidenkaan orjien kanssa.

Useat sokerinvalmistuksen parissa työs-kentelevät eurooppalaiset laativat kustan-nusarvioita siitä, kuinka paljon maata, eläi-

20. Thomas Tryon (1700) 'Of the Making of Sugar' *Tryons's Letters*, London, 201.

21. Anon (1676) *Great Neues from the Barbadoes*, London, 6.

22. Ks. David Watts (1987) *The West Indies: Patterns of Development, Culture and Environmental Change since 1492*, Cambridge: Cambridge University Press, 197.

23. Ligon (1657) *A True & Exact History of Barbados*, London, 91.

24. Richard Blome (1672) *A Description of the Island of Jamaica; with the Other Isles and Territories in America, to which the English are related, viz. Barbados, St. Christopher, Nevis*, London, 5.

25. Edward Littleton (1689) *The groans of the Plantations; or a true account of their grievous and extreme sufferings by the heavy impositions upon sugar and other hardships relating more particularly to the island of Barbados*. London.

26. Ligon (1657) 117.

27. Labat (1722) 143–145.

miä ja orjia kannattava plantaasi tarvitsi ja kuinka paljon heidän ylöspitonsa vaati. Orjia kohdeltiinkin kuin työjuhtia, ja he joutuivat joskus kiertämään jatkuvaa kehää raskasta sokerimyllyä vetäen, jos sen pyörittämiseen ei ollut käytettävissä eläimiä tai tuulimyllyä. Ligon selittää sokerinvalmistusta kuvaillessaan että plantaaseilla oli tapana ”kasvattaa neekereitä, hevosia ja karjaa”.²⁸ Tämän kaltainen rinnastus kuvaa sokerinviljelijöiden käsitystä orjista työjuhtina. Orjia kohdeltiin heitä kaupattaessa kuin eläimiä; heidän kehonsa öljyttiin ja ostajat tutkivat heidän lihaksiaan ja hampaitaan. Plantaaseilla omistajat polttivat orjan ihoon oman leimansa. Karkaaminen johti ankariin rangaistuksiin.²⁹

Kun kovaan työhön ja epäinhimillisiin rangaistuksiin vielä lisätään aliravitsemus ja seksuaalinen hyväksikäyttö, orjien elämä vaikuttaa sietämättömältä. Miten he selvisivät plantaaseilla ja onnistuivat jopa kehittämään omaleimaisen karibialaisen kulttuurin? Vaikka orjien kuolleisuus oli korkea, jotkut elivät vanhaksi, ansaitsivat jopa rahaa ja hankkivat erityistaitoja, jotka paransivat heidän asemaansa. Kaikesta päätellen orjien oma aika ja erilaiset selviytymisstrategiat auttoivat heitä säilyttämään ihmisarvonsa ja sopeutumaan olosuhteisiin.

Selviytymisstrategioina on mainittu tahallinen huolimattomuus, teeskennelty typerys ja laskelmoitu laiskuus.³⁰ Myös väsymys ja haluton olemus olivat tapa ilmaista passiivista vastarintaa orjuutta kohtaan. On helppo ymmärtää, etteivät orjat suoneet suurimpia voimavarojaan ja kykyjään isännilleen. Orjien väsymys oli osin harkittua, mutta monet heistä olivat väsyneitä varmastikin myös siksi, että he säästivät parhaan osaisensa vapaa-ajan toimille, jotka suoritettiin vasta auringonlaskun jälkeen.

Oma aika ja oma työ

Orjat joutuivat jatkuvasti taistelemaan oikeudesta vapaa-aikaan, mutta useimmat viljelijät ymmärsivät, että se oli tärkeää työmotivaation kannalta.³¹ Ajankäyttöön liittyi omistajien ja orjien välisiä konflikteja ja neuvotteluja, ja orjat onnistuivat monissa tapauksissa puolustamaan epävirallista oikeuttaan

viettä vapaa-aikaa.³² Sunnuntai oli lähes poikkeuksetta vapaapäivä. Englantilainen kirkonmies toteaa kirjeessä piispalle, että sunnuntai oli orjien oma, *peculiarly their own*, jolloin he saivat vapaasti tehdä mitä halusivat.³³ Useimmilla plantaaseilla oli tapana antaa orjille myös lauantai-iltapäivä vapaaksi ainakin muina kuin korjuuaikoina.

Arkisin vapaus koitti työpäivän jälkeen. Pimeän tullen orjat viettivät perhe-elämää, huvittelivat, osallistuivat uskonnollisiin menoihin ja viljelivät omia puutarhapalstojaan. Viime vuosisadalla haastateltu entinen orja kertoo, että orjat vihasivat nousevaa aurinkoa, koska se merkitsi uutta työpäivää, ja he olivat iloisia auringon laskiessa.³⁴ Niinä noin 12 tuntina vuorokaudessa, jolloin orjat olivat vapaina, he elivät omaa elämäänsä, josta isännät eivät välttämättä tienneet paljoakaan.

Orjien mökit ja heidän puutarhansa olivat isännän valvonnassa mutta ne muodostivat käytännössä heidän oman tilansa. Orjat asuivat plantaasin alueelle riveihin rakennetuissa itse rakentamissaan asumuksissa, naimattomat miehet parakeissa ja perheet mökeissä perhekunnittain. Isä Labat'n mukaan asumukset olivat siistejä. Niukkaan kalustukseen saattoi kuulua matto, jota käytettiin makuualustana, kattila ruuanvalmistusta varten ja kalebasseja, joissa säilytettiin vettä.³⁵

Orjien majoihin liittyi usein pieni puutarha. Lisäksi orjille myönnettiin usein kauempana sijaitsevia palstoja omaa ruuantuotant-

28. Ligon (1657) 113; Blackburn (1998) 324–325.

29. Hans Sloane (1707) *A Voyage to the Islands of Madeira, Barbados, Nieves, St. Christopher and Jamaica with the Natural History of the Herbs, Trees, Four-Footed Beasts, Fishes Insects, Reptiles, etc.* I, London, xlvii.

30. Thornton (1998) 274; Parry, Sherlock & Maingot (1987) 70.

31. Blackburn (1998) 347–348.

32. Hilary McD Beckles (2001) 'War Dances. Slave leisure and anti-slavery in the British-colonised Caribbean' teoksessa Verene Shepherd (toim.) *Working Slavery Pricing Freedom. Perspectives from the Caribbean, Africa and the African Diaspora*, Oxford: James Currey Publishers, 229.

33. Robert Robertson (1730) *A Letter to the Bishop of London*. Ks. Blackburn (1998) 348.

34. "We hated to see da sun rise in slavery time cause it meant anudder hard day, but den we wus glad to see it go down again", Ekirch (2006) 234.

35. Labat (1722) IV, 167; Sloane (1707) xlvii.

toa varten. Yleisin vapaa-ajanviettomuoto oli työ omilla maapalstoilla. Vaikka joillain plantaaseilla orjia ruokittiin Pohjois-Amerikasta tuodulla ruualla, varsin yleinen käytäntö oli, että orjat tuottivat ruokansa omilla palstoillaan, joko työlle erikseen varattuina aikana tai vapaa-ajallaan.³⁶ Lisäksi orjien viljelmät olivat yleisempiä englantilaisten hallussa olevilla saarilla kuin ranskalaisten, koska orjien asemaa säätelevän *Code noirin* (1685) mukaan omistajien velvollisuus oli ruokkia orjat.³⁷ Käytännössä myös ranskalaisaarten orjat pitivät puutarhapalstoja. Joskus palstat olivat orjien asumusten läheisyydessä, toisinaan kauempana, jolloin myös matkoihin kului aikaa. Barbadosella on edelleen *Negro field* tai *Negro ground* -nimisiä paikkoja, jotka kertovat puutarhapalstojen aikaisemmasta sijainnista.³⁸ Omille viljelmille oli aikaa keskimäärin puolitoista päivää viikossa: sunnuntaisin, lounasaikaan ja lauantai-iltapäivisin korjuuajan ulkopuolella.³⁹

Orjat kasvattivat maissia, bataattia, kasavaa, papuja, jamssia, Afrikasta 1660-luvulla tuotua durraa sekä eurooppalaisperäisiä vihanneksia. Usein koko perhe osallistui palstaviljelyyn, osoittaen isäntäväkeä hämmästyttävää ahkeruutta ja innostusta.⁴⁰ Joissain tapauksissa kasvatettiin sikoja ja pidettiin kanoja, jotta lapsille saatiin kananmunia.⁴¹ Sekä ranskalainen lähetyssaarnaaja Jean-Baptiste du Tertre että Jamaikalla pari vuotta kuvernöörin lääkärinä viettänyt tohtori Hans Sloane ovat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka paljon orjat rakastivat lapsiaan, vaikka nämä olivatkin ”ikuisesti orjia”.⁴²

Sekä orjat itse että heidän isäntänsä pitivät orjien omaa viljelyä hyödyllisenä asiana. Vaikka orjat joutuivatkin tekemään ylimääräistä työtä, he saivat näin laadukkaampaa ruokaa ja onnistuivat lisäksi luomaan pohjaa itsenäiselle taloudelliselle toiminnalle. Käytäntö merkitsi säästöä plantaasinomistajille. Samalla kun he vapautuivat velvollisuudesta hankkia ruokaa orjilleen, he kuitenkin mahdollistivat näiden omatoimisuuden, mikä orjuuden lakkauttamisen jälkeen helpotti entisten orjien siirtymistä pienviljelijöiksi.

Vaikka orjien maa kuului muodollisesti plantaasiin, siitä tuli vähitellen orjien käytössä olevaa omaisuutta, joka jopa periytyi sukupolvelta toiselle. Orjat kiintyivät ymmärrettävistä syistä maa-alueisiinsa, ja reagoivat voimakkaasti siihen, jos heidän käyttöoikeuttaan ei kunnioitettu. Lainoppineen John Jeremien mukaan orja muuttui niin veltoksi ja piittaamattomaksi, ettei hänestä enää ollut mitään hyötyä omistajalleen, mikäli orjan huolellisesti viljelemä palsta riistettiin häneltä.⁴³ Tällaiset esimerkit osoittavat, että orjilla oli tiettyä neuvotteluvaraa hankkia itselleen oikeuksia. Jos orja koki, ettei hänellä ollut enää mitään menetettävää, ruoskinnan, korvien amputoimisen ja ihon polttamisen kaltaiset rangaistukset eivät enää tuottaneet haluttua tulosta.

Hyvin hoidetut palstat tuottivat sen verran ylijäämää, että orjat saattoivat myydä osan sadosta. Näin kehittyivät koko Länsi-Intian alueella yleiset sunnuntaimarkkinat, jonne tultiin myymään, ostamaan ja vaihtamaan tavaraa. Orjien lisäksi markkinoille osallistui muun muassa juutalaisia kauppiaita, joiden ei kristittyjen lailla tarvinnut pyhittää sunnuntaita lepopäivänä.⁴⁴

36. du Tertre (1667) II, 518; Debien (1974) 179–184. Tapa oli yleisempi suuremmilla saarilla, kuten Jamaikalla ja Saint Dominguella, joilla oli enemmän tilaa viljelmille. Pieniä saaria, joilla orjien omalla viljelyllä oli orjien ruuan kannalta pienempi merkitys, oli Barbados ja Antigua.

37. *Code noir* (1685) oli Ludvig XIV orjuutta Ranskan siirtomaissa säätelevä laki.

38. Jerome Handler (1972), 'An archaeological investigation of the domestic life of plantation slaves in Barbados', *Barbados Museum Historical Society Journal*, 34, 64–72.

39. Barbara Bush (1990) *Slave Women in Caribbean Society 1650–1838*, London: James Currey, 47.

40. Woodville K. Marshall (2003) 'Provision Ground and Plantation Labour', teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 475.

41. Jerome Handler (toim.) (1967) 'Father Biet's visit to Barbados in 1654', *Journal of the Barbados Museum Historical Society* 32, 66.

42. du Tertre (1667) II, 510, Sloane (1707) lvii.

43. John Jeremie (1831) *Four Essays on Colonial Slavery*, London, 78. Ks. Bush (1990) 48.

44. Sidney Mintz & Douglas Hall (1991) 'The Origins of the Jamaican Internal Market System' teoksessa Hilary Beckles & Verene Shepherd (toim.) *Caribbean Slave Society and Economy*, New York: New Press, 330.

Pitkät jonot matkalla lähimpään kaupunkiin markkinapäivinä olivat tavallinen näky.⁴⁵ Orjina työskentelevät miehet ja naiset myivät pääasiassa omaa tuotantoaan, enimmäkseen maataloustuotteita ja eläimiä. Markkinoilla oli myös kauppiaita, jotka myivät kotitaloustarvikkeita, vaatteita ja kenkiä. Myyntiä yritettiin rajoittaa siten, että vuonna 1735 orjien sallittiin myydä viljelemiään maataloustuotteita sekä tuoretta kalaa, maitoa ja siipikarjaa. Rajoitusten tarkoituksena oli estää varastetun tavarankäytön kauppa. Myöhemmin sallittu valikoima laajeni.⁴⁶ Joissain tapauksissa orjat osoittautuivat erinomaisiksi kaupankäyjiksi. Jamaikalaisella sokeriplantaasilla työskennellyt Phibbah-niminen nainen, jonka tietä on voinut tasoittaa se, että hänellä oli suhde isäntänsä kanssa, osti ja myi hevosia ansaiten liiketoimillaan niin paljon rahaa, että saattoi lainata sitä omistajalleen.⁴⁷ Jamaikalla vuonna 1774 liikkuvasta rahasta jopa noin 20 % oli orjien käsissä.⁴⁸ Orjien kaupankäynti soi heille mahdollisuuden myydä itsenäisesti tavaraa, jota heidän isänsä eivät halunneet ostaa tai joka peräti oli heiltä varastettu, tai ostaa tuotteita, jota omistajat eivät olisi sallineet heille, kuten ylellisyystavaroita tai alkoholijuomia.

Kuten orjien oma aika yleensä, markkinat pyrittiin saamaan valvonnan piiriin. Ranskalaisilla saarilla *Code noir* kielsi markkinat, mutta niiden merkitys esimerkiksi Saint Dominguen kaupankäynnille oli niin merkittävä, että saaren ranskalaiset viranomaiset onnistuivat saamaan aikaan muutoksen lakiin.⁴⁹ Siirtomaaviranomaiset pelkäsivät kokoontumisten luovan maaperää kapinoille ja yrittivät tiukentaa valvontaa ja aikarajoituksia määräämällä, että markkinat loppuisivat kymmeneltä. Englantilaisessa Antiguassa säädettiin vuonna 1714 laki, jonka tarkoituksena oli valvoa orjien mahdollisia salaliittoja ja muuta maallista toimintaa pyhäpäivinä.⁵⁰ Laki osoittautui kuitenkin epäonnistuneeksi, ja se kumottiin kuuden vuoden kuluttua.⁵¹

Sunnuntaimarkkinoilla vaihdettiin uusia, syötiin, juotiin, pelattiin, laulettiin ja tanssittiin. Markkinat olivat tilaisuus parantaa taloudellista tilannetta, hankkia uusia kykyjä ja tietoa sekä luoda verkostoja, jotka

lisäsivät niin orjien riippumattomuutta kuin yhteisyyden ja yksilöllisyyden tunnetta. Ne olivat myös keino luoda uusia sosiaalisia ja taloudellisia malleja, joiden seurauksena sokerisaarille kehittyi merkittävä varjotalous. Sunnuntaimarkkinat tarjosivat myös tilaisuuden näyttäytyä. Osallistujat, jotka töissä puukeutuivat vaatimattomasti ja niukasti, toisinaan pelkkiin lannevaatteisiin, esiintyivät markkinoilla parhaisiinsa pukeutuneena. Useat kirjoittajat mainitsevat orjien kiinnostuksen kauniisiin ja näyttäviin vaatteisiin, ja muihin ylellisyystavaroihin, joita hankittiin ansaituilla rahoilla.⁵² Ne, joilla oli varaa, tekivät parhaansa näyttääkseen mahdollisimman edustavalta ja kehittivät näin afrokaribialaista estetiikkaa materiaalsen kulttuurin puitteissa.

Sunnuntain asema markkinapäivänä ja aikana, jolloin tehtiin omia töitä, vakiintui nopeasti. Jamaikalla kuvernöörin sihteerinä 1750-luvulla toiminut Edward Long arveli, ettei sunnuntai ollut orjille mikään lepopäivä, vaikka se sellaiseksi oli tarkoitettukin. Päinvastoin, orjat väsyttivät itsensä sunnuntaisin enemmän kuin minään muuna viikonpäivänä. Longin mielestä edes aamupäivä tuli viettää uskonnollisissa merkeissä. Kun kerran iltapäivää ei vietetty kristillisen lepopäivän tapaan, oli parempi hoitaa omia palstoja kuin vetelehtiä joutilaana, rellestää ja juopotella. Lisäksi Long ehdotti markkinapäiväksi torstaita, mikä hyödyttäisi kris-

45. Gad Heuman & James Walvin (2003) 'Slave Economy and Material Culture' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 467.

46. Sidney W. Mintz (2003) 'Origins of the Jamaican Market System' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 533.

47. Walvin (2001) 72.

48. Mintz (2003) 534.

49. Gwendolyn Midlo Hall (1991) 'Saint Domingue' teoksessa Hilary Beckles & Verene Shepherd (toim.) *Caribbean Slave Society and Economy*, New York: New Press, 164–165.

50. *Code Noir* oli voimassa kaikissa Ranskan siirtokunnissa, kun taas Englannin siirtokunnissa saarten omat paikallisparlamentit saattoivat säätää omaa saarta koskevia orjalakeja.

51. Blackburn (1998) 347.

52. Roderick A. McDonalds (2003) 'Independent Economic Slave Production' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 499.

Tanssiva pariskunta. 'Negre et negresse de la Martinique dansant la Chica'. J. Lachaussee Agostino Bruniasin mukaan 1805. Agostino Brunias oli italiainen taiteilija, joka oleskeli Karibian alueella vuosien 1765–96 välisenä aikana.

tittyjä kauppiaita, jotka menettivät hyvät kaupantekotilaisuudet juutalaisille.⁵³ Longin huoli kristittyjen kauppiaiden menetetyistä mahdollisuuksista osoittaa, että orjia pidettiin merkittävänä ja maksukykyisenä asiakaskuntana.

Elämää yöllä

Koska viikon ainoa vapaapäivä, sunnuntai, vietettiin usein markkinoiden merkeissä, omien palstojen viljelyyn ei jäänyt paljoakaan aikaa. Palstoilla työskenneltiin usein iltaisina ja öisin. Omistajien päiväsaikaan laiskoiksi moittimat orjat viettivät kaiken kaikkiaan aktiivista yöelämää. Yöllä käytiin kalassa ja ravustamassa, kyläiltiin tuttujen luona ja vietettiin aikaa yhdessä. Orjien vilkkaan yöelämän vuoksi *nigger day time* oli tavallinen yötä kuvaava ilmaus Virginian orjien parissa.⁵⁴ Omistajat valittivat, että orjat, jotka päivällä väittivät olevansa liian sairaita työskentelemään, kävelivät öisin kilometrikaupalla. Sekä miehet että naiset saattoivat kulkevat pitkiä matkoja yöretkillään. Vaikka omistajat toisinaan ostivat orjia, jotta mies ja vaimo pääsisivät elämään puolisonsa kanssa, pariskunnat saattoivat asua kaukana toisistaan. Lähteet kertovat orjista, jotka karkasivat päästäkseen tapaamaan muilla plantaaseilla eläviä perheenjäseniä, sukulaisia ja ystäviä.⁵⁵ Heidän kulke-

mistaan toki valvottiin, ja heidän oli pidettävä mukanaan lupaa, joka salli heidän jättää tilan, mutta orjat eivät olleet vankeja, vaan kävivät tapaamassa ystäviä ja sukulaisia sekä muilla plantaaseilla että kaupungissa. Hillitäkseen orjien yöjuoksuja omistajat alkoivat levittää kummitustarinoita ja lähettivät työnjohtajat esittämään henkiä valkoiisiin lakanoihin sonnustautuneina.⁵⁶

Yö oli tanssien ja juhlien aikaa. Musiikki ja tanssit olivat aluksi pääosin afrikkalaisia, mutta mitä pidemmälle kreolisaatio eteni, sitä enemmän mukaan tuli eurooppalaisia aineksia.⁵⁷ Laulu, jonka esilaulaja aloitti muiden yhtyessä kertosäkeeseen, oli tärkeä osa musiikkia. Tanssi mainitaan orjien rakaimmaksi harrastukseksi. Ei ollut tavatonta, että miehet ja naiset kävelivät pitkän matkan osallistuakseen juhliin lauanta-ilta, sen sijaan että olisivat käynyt levolle työpäivän jälkeen. Tansseihin, jotka yleensä

53. Edward Long (1774) *The History of Jamaica* II, London, 492; Mintz (2003) 538. Markkinat siirrettiin 1800-luvun alussa joillakin englantilaisilla saarilla torstaiksi ja lauantaiksi, orjien vastustuksesta huolimatta.

54. Sobel (1987) 33.

55. Gad Heuman & James Walvin (2003) 'Family Gender and Community' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 248.

56. Ekirch (2006) 256.

57. Walvin (2001) 147.

alkoivat kahdeksan maissa ja jatkuivat läpi yön, tultiin läheltä ja kaukaa, luvalla ja luvattomasti. Labat'n mukaan orjat jaksoivat tanssia useita tunteja yhteen menoon ja tanssit saattoivat jatkua koko viikonlopun.⁵⁸ Eurooppalaiset pitivät orjien tansseja säädttöminä. Tohtori Sloane paheksui Jamai-kalla nähtyä tanssista kuvaillessaan tanssijoiden voimakasta liikehdintää lehmän häntä takapuoleen kiinnitettynä.⁵⁹ Orjien musiikaalisista kyvyistä kirjoitettiin ihailevaan sävyyn, vaikka rytmi oudoksutti kuulijoita.⁶⁰ Musiikin pohjana olivat rummut ja tamburiinit, mutta mukaan tuli pian myös eurooppalaisia vaikutteita kuten viulu. Vähitellen eri aineksista kehittyi rikas karibialainen musiikkikulttuuri.

Vapaa-aika, erityisesti tanssit, oli keino ylläpitää omaa kulttuuria.⁶¹ Kuten Hilary Beckles on todennut, sekä afrikkalainen että kreolisaation tuloksena syntynyt viihde olivat merkittäviä mustan kulttuurin ilmentymiä.⁶² Afrikkalais-karibialaisten omaan kulttuuriin on myös olennaisesti kuulunut orjuuden vastustaminen. Sen äärimmäisin muoto olivat orjakapinat, jotka alkoivat kun kapinalliset kutsuttiin kesken yötä kokoon rummutuksella. Kapina saattoi johtaa siihen, että sokerinomistajat ja heidän perheensä raa'asti surmattiin. Orjien yöllinen rummutus herätti kauhua valkoisissa, vaikka kysymyksessä olisi ollut täysin rauhanomainen toiminta. Barbadosella kiellettiinkin vuonna 1688 rumpujen käyttö, mistä voi päätellä, että rummutus edusti valkoiselle väestölle nimenomaan kapinahenkeä.⁶³

Öisin vietettiin myös uskonnollisia menoja. Henkimaailmalla oli tärkeä osa afrikkalaisten ja afrokaribialaisten elämässä. Karibialaiset orjat tulivat varsin laajalta alueelta Länsi-Afrikassa ja edustivat useita uskontoja, jotka Karibian saarilla saivat uusia aineksia.⁶⁴ Sekä Igbo että Yoruba-kansojen uskonnolla on ollut voimakas vaikutus koko Länsi-Intiassa, kun taas Dahomeyn voodoo perinne jatkui erityisesti Saint Dominguen saarella. Monissa afrikkalaisissa uskoinnoissa palvottiin esi-isiä ja uskottiin, että henkimaailmassa olevat esi-isät ja äidit auttavat maan päälle jääneitä jälkeläisiään. Tämän vuoksi kuolleita kunnioitettiin hautaamalla

heidän mukanaan sokeria, rommia, tupakkaa tai sytytetty piippu.⁶⁵ Yleinen käsitys oli, että vainajan sielu pääsi takaisin kotiseudulle Afrikkaan, vapauteen. Hautajaisrituaaleihin kuuluivat itku, musiikki ja tanssi.

Raja orjien harjoittaman uskonnon ja magian välillä on lähdeteksteissä epäselvä, koska eurooppalaiset pitivät kaikkea afrikkalaisten uskonnollista toimintaa pakanuutena ja magiana. Vaikka afrikkalaisten ja eurooppalaisten uskonnoilla on eroja, yhteistä niille ovat määrätty peruslähtökohdat, esimerkiksi ajatus joillekin yksilöille ilmes-tyksen tai rituaalin avulla avautuvasta henkimaailmasta.⁶⁶ Eurooppalaiset pitivät kuitenkin afrikkalaisten uskontoa magiana ja pyrkivät takavarikoimaan heidän rumpujaan. Sloanen mielestä orjien uskonnolliset seremoniat olivat sangen kaukana jumalanpalveluksesta, koska niihin liittyi niin paljon hänen säädöttömänä pitämäänsä tanssia ja musiikkia.⁶⁷

Orjien öiset uskonnolliset kokoontumiset Barbadosella herättivät levottomuutta valkoisessa väestössä. Eurooppalaisten noituutena pitämä *obeah* oli salainen, valkoisilta suljettu maailma.⁶⁸ Itse asiassa *obeah* oli sekoitus eri kansojen uskontoa, noituutta ja parantamismenetelmiä. Sitä harjoitettiin öisin, koska henkien uskottiin olevan silloin liikkeellä. Jokaisella plantaasilla oli noituuden taidot hallitseva *obeah*-mies tai -nainen. Nämä houkuttelivat orjia yöllisiin kokoontumisiin, joissa, ainakin valkoisten mielikuvissa, suunniteltiin karkaamista ja isäntävään vahingoittamista. Pelko ei ollut täysin vailla perustaa. Kun Antiguassa valmisteltiin kapinaa vuonna 1736, paikallinen *obeah man* toimitti yöllisiä rituaaleja kapinallisten hyväksi.⁶⁹ Lisäksi parantajien kasvilääketieteen ja myrkyllisten kasvien tuntemus aiheutti pelkoa myrkytetyksi tulemisesta.

Useimmat eurooppalaiset kommentoivat afrikkalaisten noituutta. Ymmärrettävistä syistä asia vaivasi erityisesti lähetyssaarnaajien mieltä. Isä Labat'ta pelotti orjien noituus, jota hän yritti ehkäistä takavarikoimalla sen harjoittamisessa käytettäviä välineitä, esimerkiksi amuletteja ja fetissejä, joita käytettiin karkottamaan pahoja henkiä ja varkaita. Labat kuvailee miten hänen palveluk-

sessaan ollut afrikkalainen poika onnistui saamaan aikaan sadetta kolmen appelsiinin ja appelsiinipuoksen avulla. Poika oli Labat'n mukaan oppinut taidon laivamatkalla Afrikasta.⁷⁰ Englantilainen pappismies Morgan Godwyn puolestaan valittaa, kuinka orjat Barbadosella yrittivät tanssillaan saada aikaan sadetta omille viljelmilleen, pikemminkin kuin omistajien plantaasiviljelmille.⁷¹

Valkoisten erityisesti vieroksuma *obeabin* muoto oli 1700-luvulla Jamaikalle tullut *myalismi*, joka perustui perinteiseen länsiafrikkalaiseen uskontoon.⁷² Päämääränä oli yhteisöä uhkaavien pahojen henkien tunnistaminen ja karkottaminen. *Myal*-yhteisön jäsenyys merkitsi sen jäsenille haavoittamattomuutta ja kykyä puolustautua valkoisia vastaan. Rituaaleja, jotka suoritettiin puun juurella, johtivat henkien kanssa yhteyttä hakevat mies- tai naispuoliset *myal*-tohtorit. Osallistujat rummuttivat ja tanssivat, kunnes joutuivat transsiin. Menoihin kuului huumaaavien aineiden käyttö, jotka auttoivat transsiin tai uneen vaipumisessa. Menojen tarkoituksena oli voittaa pahat henget, joiden ansiosta orjuuteen oli jouduttu. Orjien kokema onneton kohtalo – vangituksi tuleminen Afrikassa, Atlantin ylitys orjalaivassa ja orjuuden kauhut Karibialla – oli sellainen murhenäytelmä, että sen aiheuttajaksi oli helppo kuvitella pahat henget.⁷³

Vaikka plantaasinomistajat eivät pitäneet orjien yöllisistä kokoontumisista eivätkä varsinkaan ”pakanallisista menoista”, he eivät näytä pystyneen rajoittamaan niitä mainittavasti. Ensinnäkin orjien toimia öisin oli vaikea valvoa, ja toiseksi orjien oikeuksien rajoittaminen ei aina ollut järkevää, koska näiden passiivinen vastarinta osui omistajien arimpaan kohtaan, taloudelliseen tuotavuuteen. Tämän vuoksi orjien parissa suurta arvostusta nauttiviin henkimailman asioihin erikoistuneisiin henkilöihin suhtauduttiin suvaitsevaisesti.⁷⁴ Nämä päivisin pelolla muiden parissa raatavat orjat muuttuivat yöllisissä menoissa mahtaviksi papeiksi, profetoiksi tai noidiksi, jotka käyttivät merkittävää valtaa oman yhteisönsä piirissä.

Ne, jotka pitivät henkimailmassa liikkuamista mahdollisena, saattoivat jopa ymmär-

tää asian kirjaimellisesti. Monessa afrikkalaisessa kulttuurissa vallinnut käsitys, että sielu kuoleman jälkeen pääsi takaisin kotimaahan esi-isien ja äitien luo, sai toisinaan traagisia seurauksia. Ei ollut tavatonta, että työnjohtaja aamulla löysi kauhukseen joukon itseltään hengen riistäneitä orjia. Itsemurha oli äärimmäinen keino paeta sietämätöntä tilannetta, josta ei nähty muuta ulospääsyä. Uusi tilanne loi uudenlaisia käyttäytymismalleja, jotka eivät olisi tulleet kysymykseenkään Afrikassa. Eurooppalaiset pitivät esimerkiksi Igbo-kansaan kuuluvia orjia erityisen taipuvaisena itsemurhaan, vaikka Igbojen kulttuurissa, kuten suurimassa osassa Afrikkaa, itsemurhaa pidettiin tuomittavana tekona.⁷⁵ Omistajat, jotka olivat investoineet orjiin suuria summia, pyrkivät ehkäisemään itsemurhia muun muassa esittelemällä kuolleen orjan päätä sei-

58. Labat (1722) II, 154.

59. Sloane (1707) xlix.

60. Ligon (1657) 50.

61. Orjilla oli plantaaseille saapuessaan harvoin yhteistä kieltä, koska he edustivat eri heimoja ja eri kieliryhmiä. Joiden tutkijoiden mielestä afrikkalainen kulttuuri säilyi Amerikassa, kun se toisten mielestä oli liian heterogeeninen siirtyäkseen mantereelta toiselle. Ks. Thornton 1998, 183. David Northrup tarjoaa katsauksen Atlantin alueen afrikkalaisesta kulttuurista ja identiteetistä käydystä keskustelusta artikkelissa 'Igbo and Myth Igbo. Culture and ethnicity in the Atlantic world, 1600–1850', teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) (2003) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 682–685.

62. Beckles (2001) 223–224.

63. Beckles (2001) 228.

64. Thornton (1992) 262.

65. Sloane (1707) xviii.

66. Thornton (1998) 135.

67. Sloane (1707) lvi.

68. Sylvia R. Frey & Betty Wood (2003) 'The Americas: The Survival of African Religions' teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 399

69. Ekirch (2003) 157–158.

70. Labat (1722) I, 163–165.

71. Morgan Godwyn (1680) *The Negro's and Indians's Advocate. Suing for their Admission into the Church*, London. Ks. Frey & Wood (2003) 393.

72. Frey & Wood (2003) 401.

73. Walvin (2001) 157.

74. Frey & Wood (2003) 399.

75. Michael A. Gomez (2003) 'The Igbo Response to Enslavement' teoksessa Paul E. Lovejoy & David V. Trotman (toim.) *Trans-Atlantic Dimensions of the Ethnicity in the African Diaspora*, London, New York Continuum, 86–93.

pään päässä näyttääkseen että vainaja ei suinkaan ollut lähtenyt mihinkään kuolemaan jälkeen.⁷⁶

Elämä plantaasilla ja itsemurha eivät olleet ainoat vaihtoehdot. Yön pimeys tarjosi myös mahdollisuuden karata plantaasilta. Varsinkin suuremmilla saarilla vuoret tarjosivat enemmän piilopaikkoja lainsuojattomille karkulaisyhteisöille. Karkulaiset, joita englanniksi kutsuttiin nimellä *marroon*, elivät omissa yhteisöissään, toisinaan yhdessä alueen alkuperäisväestön kanssa ja kävivät sotaa järjestäytyneitä siirtomaayhteiskuntaa vastaan.⁷⁷ Vaikka karkulaisyhteisöt arvostivat kaikkea afrikkalaista, ne noudattivat erilaista dynamiikkaa kuin yhteiskunnat Afrikassa, jossa monen etnisen ryhmän edustajat eivät välttämättä olisi kohdanneet.⁷⁸ Näiden yhteiskuntien olemassaolo samoin kuin orjien passiivinen vastarinta ja itsemurhat pakottivat plantaasinomistajat kiinnittämään huomiota orjien hyvinvointiin.

Kaukonäköisimmät sokerinviljelijät alkoivat kohdella orjiaan hieman paremmin 1700-luvulle tultaessa. Vuosisadan puolivälissä sokeriplantaasin hoidosta ohjekirjan kirjoittanut Samuel Martin suositteli ”rationaalista kohtelua”; hänen mukaansa orjia tuli kohdella lempeästi mutta lujasti. Karja, muulit, hevoset ja ”neekerit” muodostivat Martinin mukaan plantaasin ”hermoston”, minkä vuoksi riittävä ravinto, kuivat asuin-sijat ja jopa anteliaisuus maksoivat vaivan.⁷⁹ Isä Labat puolestaan arveli, että orjien itsemurhia voitiin ehkäistä jos orjia kohdeltiin ystävällisesti, näin he unohtaisivat kotimaansa ja onnettoman asemansa.⁸⁰

Sairastaminen tai sairaaksi tekeytyminen olivat orjille keino saada vapaa-aikaa. Plantaasiorjien terveydentila oli yleisesti ottaen huono. Väsymyksen, aliravitsemuksen ja huonon hygienian seurauksena orjat kärsivät monenlaisista vaivoista. Kenneth Kiplen mukaan orjat kärsivät infektioitautien, kuten keltakuumeen ja kurkkumädän lisäksi monenlaisista puutostaudeista, kuten keripukista, pellagrasta ja beriberistä. Lisäksi orjat sairastivat tuberkuloosia, lepra ja isorokkoa.⁸¹ Sekä isännät että heidän palkkaamansa lääkärit pyrkivät pitämään orjat töissä niin pitkään kuin mahdollista, ja naiset te-

kivät usein töitä pellolla synnytykseen asti. Silti lähes kaikilla plantaaseilla osa orjista (15%–40%) kuului kategoriaan ”työhön kelpaamattomat” joko tilapäisen sairauden, invalideuteen tai iän vuoksi.⁸² Paikalliset lääkärit neuvoivat, miten orjat sai pidettyä terveenä. Jamaikalla ammattiaan harjoittava tohtori Trapham suositteli orjille annettavaksi rommia jos nämä kastuivat sateessa. Rommi ei ainoastaan lämmittänyt, vaan paransi mielialaa ja innosti näin orjan tanssimaan, mikä taas paransi kuntoa ja työkykyä.⁸³

Useimmiten lääkäreiden antama hoito, joka käsitti muun muassa suoneniskentää ja puhdistuskuureja oksetusaineiden avulla, lienee aiheuttanut enemmän haittaa kuin hyötyä. Eurooppalaisten lääkärien ohella orjia hoitivat afrikkalaiset parantajat. Afrikkalaiset toivat mukanaan kotimaastaan lääketieteellistä osaamista, jota usein käytettiin hyväksi plantaaseilla joko salaa tai omistajien luvalla. Hoitokeinoihin kuului kuppautta, kylpyjä ja erilaisten lääkeyrttien käyttöä.⁸⁴ Kultarannikon afrikkalaiset toivat mukanaan myös rokotustekniikoita.⁸⁵ Afrikkalaisten mukanaan tuomia parantamiseen, maanviljelyyn ja käsitöihin liittyviä taitoja ei juuri arvostettu, orjayhteisöä lukuun ottamatta, varhaisissa plantaasiyhteiskunnissa, joissa suurin osa joutui peltotöihin.⁸⁶

Uni ja sen puute

Vaikka eurooppalaiset ihmettelivät orjien kykyä ilmestyä pellolle ajoissa valvotun yön jälkeen, orjat toki myös nukkuivat. Kuten uni yleensä, orjien uni näkyy lähteissä vain ohimenevinä mainintoina. Unen tuoma unohdus oli tervetullut orjuudessa eläville, jotka nukkuessaan saattoivat unohtaa asemansa. Erilaiset sananlaskut kertovat unen tasa-arvoisesta luonteesta. Uni asetti kuninkaan ja paimenen samalle tasolle, ja sitä pidettiin erityisen siunauksellisena ruumiillista työtä tekeville. Jamaikalaisen sananlaskun mukaan unella ei ole isäntää, ”Sleep hab no Massa”.⁸⁷

Ekirch on tutkiessaan unen laatua ja merkitystä historiassa havainnut, että esiteollisen ajan unirytmii poikkesi jälkiteollisesta. Ekirchin mukaan unen laatu muuttui teollisen ajan keinovalaistuksen myötä. Hän ha-

luaakin kyseenalaistaa usein esitetyn käsityksen, jonka mukaan esiteollisen yhteiskunnan ihmiset nukkuivat rauhallisen, yhtenäisen yön. Ominaista esiteollisen ajan unelle oli, että ihmiset nukkuivat kahdessa jaksossa. ”Ensimmäisen unen” ja ”toisen unen” väliin jäi tunnin tai kahden pituinen valveaika. Lisäksi erilaiset unihäiriöt olivat Ekirchin mukaan yhtä tavallisia kuin nykyään ja köyhien parissa vielä tavalisempia huonojen nukkumisolosuhteiden vuoksi. Kylmyys, epämukava makuualusta, hyönteiset ja syöpäläiset pitivät ihmisiä valveilla, samoin melu ja huolet.⁸⁸

Varhaismodernin ajan lääkärit pitivät unta tärkeänä. Aikaisin nukkumaan menemistä pidettiin terveellisenä, samoin nousemista varhain. Monen lääkärin mielestä unen tarve oli yksilöllistä ja saattoi vaihdella vuodenaikojen mukaan esimerkiksi kesän noin seitsemästä tunnista talven yhdeksään. Seksististä hierarkiaa viljelevän sanonnan mukaan miehen unentarve oli kuusi tuntia, naisen seitsemän ja typeryksen kahdeksan.⁸⁹ Käsitys sukupuolten erilaisesta unentarpeesta liittyi ruumiin nesteisiin ja astrologiaan perustuvaan lääketieteeseen, jossa kullekin sukupuolelle suositeltiin tälle ominaisen nestetasapainon mukaista elämäntapaa.

Jamaikalla ammattiaan Hippokrateen hengessä harjoittavan tohtori Traphamin mukaan kosteutta erittävä tropiikin yö oli terveysriski. Erityisesti miesten oli syytä varoa ”kuun jäädyttävää kosteutta” – naisten nestetasapaino sopeutui paremmin trooppiseen ilmastoon. Kuutakin vaarallisempi oli fyysisen rakkauden planeettana pidetyn Venuksen vaikutus, sillä se lyhensi miesten elämää. Miesten elämän pidentämiseksi Trapham suositteli kohtuullisuutta sukupuolielämässä – valkoisten miesten korkean kuolleisuuden synnä näet pidettiin holtitonta juopottelua ja sukupuolielämää naispuolisten orjien kanssa.⁹⁰ Räikeänä esimerkkinä rotujen ja sukupuolten välisistä suhteista voidaan pitää erästä tohtori Sloanen potilasta, joka oli siinä määrin alkoholisoitunut, ettei pystynyt hyödyntämään muuta ravintoa kuin mustan naisen maitoa, jota tämä keski-ikäinen valkoihoinen mies imi.⁹¹ Naispuolisten orjien unta häiritsi todennäköises-

Kaksi naista matkalla kotiin markkinoilta. 'Two West Indian Women Returning from Market', Agostino Brunias. Bruniaksen kuvia esiintyy teoksessa Bryan Edwards, The History Civil and Commercial of the British Colonies in the West Indies (1794).

ti omistajaperheiden miespuolisten jäsenten erittäin yleisesti harjoittama sukupuolinen häirintä. Jamaikalla vuodesta 1750 lähtien plantaasia johtavan Thomas Thistlewoodin päiväkirjamerkinnot osoittavat, että naispuolisia orjia jatkuvasti raiskattiin ja pakotettiin prostituutioon.⁹² Orjat olivat omista-

76. Ligon (1657) 51.

77. Ranskalaiset käyttivät karkulaisista sanaa *marroun* tai *maroun*.

78. Richard Price (2003) 'Maroons and their Communities', teoksessa Gad Heuman & James Walvin (toim.) *The Slavery Reader*, London: Routledge, 594–607.

79. Samuel Martin (1754) *An essay of Plantership*. London.

80. Labat (1722) IV, 142; Sloane (1707) xlviii.

81. Kiple (1984) 131–148.

82. Kiple (1984) 153.

83. Thomas Trapham (1679) *A Discourse of the State of Health in the Island of Jamaica*, London, 27.

84. Sloane (1707) xlvii.

85. Kiple (1984) 154.

86. Beckles (1989) 115.

87. Ekirch (2006) 287.

88. Ekirch (2006) 288.

89. Ekirch (2006) 265.

90. Trapham (1679) 55.

91. Sloane (1707) cxlviii.

92. Ks. Verene A. Shepherd (2003) 'Ethnicity, Color and Gender in Jamaica' teoksessa Paul E. Lovejoy & David V. Trotman (toim.) *Trans-Atlantic Dimensions of the Ethnicity in the African Diaspora*, London, New York Continuum, 207–208

jilleen ja näiden ystäville ”vapaata riistaa”, ja heidän seksuaalinen hyväksikäyttönsä oli suorastaan rutiininomaista.

Pitkät työpäivät ja vilkas yöelämä huomioon ottaen on todennäköistä, että orjat kärsivät jatkuvasta univelasta. Orjat nukahitivat toisinaan työnsä ääreen tai tekeytyivät sairaiksi, jotta saisivat levätä. Virginiassa vieraileva matkailija kertoo orjasta, jonka hän oli jättänyt hoitamaan erästä tehtävää, mutta mies olikin sen sijan nukkunut koko päivän.⁹³ William Beckfordin kuvauksessa orjien päiväjärjestyksestä puhutaan orjille yöllä koittavasta ”katkonaisesta unesta”.⁹⁴ Ne orjat, jotka nukkuivat, nukkuivat epä-mukavasti majansa lattialla pelkän maton päällä ja polttivat nuotiota tai keittiötulta koko yön, jotta pysyisivät lämpimänä. Joissain tapauksissa orjille annettiin isäntäväen vanhoja peittoja.⁹⁵ Maassa nukkumista pidettiin epäterveellisenä, ja jotkut suosittelivat vuoteeksi Karibian alkuperäisasukkaiden suosimaa riippumattoa, joka suojaasi nukkujaa maan kosteudelta.⁹⁶ Yleensä orjat nukkuivat kuitenkin maton tai laudoista käytyn alustan päällä.

Orjien unista löytyy tuskin lainkaan mainintoja. Koska useimmat lähteet ovat valkoihoisten kirjoittamia, niissä esiintyy eurooppalaisten siirtolaisten unia afrikkalaisista pikemminkin kuin päinvastoin. Monissa afrikkalaisissa yhteiskunnissa unilla on kuitenkin ollut suuri merkitys ennustuksena ja ohjeistuksena.⁹⁷ Lisäksi unimaailmaa on pidetty vaihtoehtoisena ulottuvuutena, jonka tapahtumia kohtaan on tunnettu mielenkiintoa. Kuten Ekirch on todennut, uniin kiinnitettävää huomiota lisäsi esiteollisen ajan tapa nukkua kahdessa jaksossa, jolloin niiden välinen valveillaoloaika voitiin käyttää unien pohtimiseen ja tulkintaan.⁹⁸ Karibialaisista orjista kertovissa kirjallisissa lähteissä tämänkaltaisia pohdintoja ei kuitenkaan löydy. Yksittäisten mainintojen perusteella voidaan päätellä, että orjat ainakin uneksivat pääsystä kotiseudulle Länsi-Afrikkaan.⁹⁹ Kuvauksissa esiintyy toistuvasti ajatus siitä,

että henkien avulla olisi mahdollista lentää Afrikkaan, mutta Gomezin mukaan ”kotiin lentäminen” tapahtui usein itsemurhan kautta.¹⁰⁰ Itsemurhat osoittavat, että unen tuoma unohdus ei aina riittänyt helpottamaan orjuuden rasituksia ja koti-ikävä.

Useimmat ihmiset pyrkivät mahdollisuuksien mukaan maksimoimaan niin aineellisen kuin fyysisen ja psyykkisen hyvinvointinsa. Kotisijoiltaan Afrikasta väkivalloin poisvietyt miehet ja naiset pyrkivät luomaan itselleen niin hyvän elämän kuin olosuhteet sallivat. Orjien oma aika auttoi heitä elämään edes kohtuullisen siedettävää, ja hetkittäin jopa mukavaa ja miellyttävää elämää. Oman kulttuurin ylläpito ja taloudellinen toimeliaisuus loivat pohjaa itsenäisyydelle ja itsetunnolle. Vaikka omistajat pitivät orjia laiskoina ja saamattomina, orjat osoittivat suurta ahkeruutta ja oma-aloitteisuutta tehdessään töitä itsensä ja perheensä hyväksi omalla ajallaan. Omistajat suostuivat myöntämään orjille vapaa-aikaa, mutta sen edellytyksenä oli, että nämä palasivat töihinsä ja tyytyivät asemaansa. Vapaa-aikaa oli tilaisuus viettää vain lepoon varattuina ajankohdina. Omalla ajalla vietettävät markkinat, juhlat ja uskonnolliset menot edustivat vaihtoehtoista elämää, joka tarjosi orjille tilaisuuden ilmentää kulttuuriaan. Yöllä oli siis tärkeä merkitys afrokaribialaiselle kulttuurille. Voidaankin sanoa, että orjat olivat väsyneitä päivisin koska valvoivat öisin. ■

93. John F.D. Smyth (1784) *A Tour in the United States of America*, I, London 1784, 119–121.

94. William Beckford (1788) *Remarks upon the Situation of Negroes in Jamaica*, London, 44. Ks. Bush (1990) 38.

95. Labat (1722) II, 170.

96. Edmond Hickeringill (1661) *Jamaica Viewed*. London.

97. Richard T. Curley (1983) 'Dreams of Power: Social Process in a West African Religious Movement' *Africa: Journal of the International African Institute*, 3, 20–38.

98. Ekirch (2006) 320–322.

99. Ekirch (2006) 317.

100. Gomez (2003) 86.